

AMERİKAN KIZILDERİLİLERİNİN AMANİZMİ İLE ORTA ASYA-SIBİRYA TÜRK AMANİZMİNİN BENZERLİKLERİ ÜZERİNDE KARŞILAŞTIRMALIBİR ÇALIŞMA

Ahmet Ali ARSLAN*

Özet

Kuzey Amerika yerli Kızılderilileri ve Doğu-Batı Sibiryası, Orta Asya Türk Devlet ve toplulukları arasında yaygın olan amanizm, kitaplar okuyarak kolayca öğrenilebilecek bir konudur. Amanlık, yapılan ayinlere katılarak, mistik yerleri ziyaret ederek veya bir amanın yanında çalışarak ve onu taklit ederek elde edilemez. Türk amanizminin veya "Kamlılığın" inkar edilemeyen değerleri saha araştırmacıları, uzmanlar ve akademisyenler tarafından devamlı olarak günümüze çıkarılmaktadır. Sibiryası, Orta Asya Türk amanları ve Amerikan Kızılderilileri amanlarının izledikleri yol ve yayadıkları hayat tahmin edildiğikadar kolay değildir. Amerikan Kızılderilileri ve Türk amanizmi arasındaki paralellikler akademik anlamda sosyal antropologlar, sosyologlar ve folklorcuları ilgilendirmeye devam ediyor.

Anahtar kelimeler: Kızılderilileri amanları, Sibiryası amanları, Orta Asya amanları, Türk Kültürü, Türk amanlığı.

A COMPARATIVE STUDY ON NATIVE AMERICAN AND SIBERIAN, CENTRAL ASIAN TURKISH SHAMANISM

Abstract

Shamanism which lives among Native American Indians, East-West Siberian territories, Central Asian Turkish states and communities, is not an academic discipline that can be learned from books easily. Shamanism can not be grasped by participating in rituals, visiting holy power places, or following in the footsteps of a Shaman. Undeniable values of Turkish Shamanism or known as "kamlik" are constantly being brought to daylight by scientific field researchers and academics. The path and life of the Siberian and Central Asian Turkish Shamans are not easy

* Yard. Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. 1975 yılında "İngiliz ve Türk Çocuk Oyunları" adlı yüksek lisans, 1980 yılında "Kuzey Britanya (İskoçya, İrlanda) ve Kuzeydoğu Anadolu (KARS) Halk Edebiyatlarında Masallar" adlı doktora tezini hazırladı. Atatürk Kültür Kurumu Yayınları arasında "Kuzey Britanya ve Kuzeydoğu Anadolu(Kars) Halk Edebiyatlarında Masallar I-II" adlı eserleri 1999 yılında yayınlandı. Yazarın "Dar Geçit, Azerbaycan'ın Demokrasi Yolunda Çilesi" 1999; "Ataların iziyle, Kızılderilileri-Türk Kültürü ilişkileri" 2004; "Ta Kınası, Kars Azeri Ağızla İirler", 2004 tarihlerinde yayınlandı. Ayrıca de iki dergilerde yayınlanmış bilimsel ve akademik makaleleri bulunmaktadır. Halen Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Modern Diller Yüksek Okulu, Mütercim-Tercümanlık Bölümünde Öğretim Üyesi.

as imagined. The parallelisms between Native American Indian Shamanism and Turkish Shamanism or “kamlik” continue to amaze the social anthropologists, sociologists and folklorists worldwide in academic manner.

Key words: Native American Shamanism; Siberian Shamanism; Central Asian Shamanism; Turkish culture; Turkish Shamanism.

Amerika Kızılderili Kabileleri ile bugün Orta Asya, Kırgızistan, Kazakistan, Güney ve Kuzeydoğu Sibirya’da yaayan Tuva, Altay, Hakas, Televi ve Saka Türkleri arasında bütün canlılığı ile yaayan Türk şamanizminin ortak özelliklerine geçmeden önce, Amerika Kızılderililerinin nereden Amerika Kitası’na geldiklerine dair bazı kayıtlara göz atmamız gerekmektedir.

Amerika’da binlerce yıl yaadıkları halde, bugün, tamamen yok olmu kabul edilen yerli Kızılderili kabileleri arasında yaayan Kızılderili şamanizminin durumunu daha iyi anlamak için, onların hangi yollarla Amerika’ya geçtiklerinin bilinmesi arttır. Kızılderililerin Amerika’ya geçiş yolunu ve asıl çıkış noktalarını tespit ettikten sonra, Sibirya’da yaayan Türk şamanizmi ile neden bu kadar yakın benzerlik gösterdiği konusu daha iyi anlaşılacaktır. Amerika Kızılderilileri bu kıtaya gökten gelmedikleri gibi, onların inandıkları yerli Kızılderili şamanizmi de yoktan var olmamıştır. Amerika Kızılderili şamanizmi, büyük bir göçle Orta Asya ve Sibirya’dan koparak Bering Bozazı üzerinden Amerika Kitası’na geçenlerin beraberlerinde getirdikleri ve yaattıkları tarihî kültür hatırasının bugüne kadar canlılığını korumu olan gerçek uzantısıdır.

Amerika yerli Kızılderilileri, balarına getirilen tarihî felâketi ve “Soluk Benizli”lerin organize ettikleri katliâmlarla ilgili hatıralarını kendi kabilelerinin karakterine uygun bir tarzda anlatırlar. Kızılderililerin, Avrupa’dan gelen define avcısı “Beyaz”ların ba latmış katliâm, yaama ve sürgünlere hangi gözle baktığını Amerika ve dünyada hiçbir kimse yazmamıştır. Beyazlar ise, Kızılderilileri hep “kafa derisi yüzen”, cani, çapulcu ve soyguncu katil tipinde göstermeye çalışmışlardır. Sadece Hollywood stüdyolarında, Amerika’daki Kızılderilileri kötüleyen ve onları alçaltmaya yönelik 15 binden fazla film çevrilmiştir. Bunun yanında “Beyazlar” hiçbir zaman Avrupa’dan gelip, Amerika Kitası’nda onbirlerce seneden beri yaamakta olan bu Kızılderili kabilelerini katletmeye haklarının olup–olmadığını yazmamışlardır. Bunu itiraf etme e cesaret edememişlerdir.

Eğer “Beyazlar”, Kızılderililerin onbirlerce yıldır yaamakta oldukları topraklara saldırmayıp, onların büyük değer verdikleri ve hayatlarını devam ettirmeleri için büyük bir titizlikle korudukları yüz binlerce buffaloyu, yabansı ıvrarlılığını sadece derileri için sürüler halinde katletmeselerdi, içme sularını kirletip zehirlemeselerdi. Kızılderililerin “Beyaz”lardan bu kadar nefret etmeleri asırlar boyu devam etmezdi. Beyazlar, Avrupa’dan gelip Amerika Kitası’na ayak bastıkları 1492 yılına kadar Amerika yerli Kızılderili kabileleri arasında “çiçek”, “kıyamık”, “bo maca”, “frengi”, “cüzzam” gibi öldürücü ve bulaıcı zührevî hastalıkların hiç birisi yoktu ve bilinmiyordu.

Beyazların Amerika’ya ayak basmasıyla Kızılderili katliâmları baladı. Kızılderililerin yaayı ve yerleşim yerleri büyük bir hızla yaama ve tahrip edildi. Kızılderililerin dinî merasimleri için diktikleri mabedler yakıldı–yıkıldı ve içlerindeki değerli altın, gümüş ve kıymetli taşlarla süslü eşyalar yaama edildi. Kabile halkının büyük değer verdiği ve hürmet ettiği tarihçiler, liderler ve yaalı kabile reisleri bo azlandılar. Dünyaca ünlü nüfus uzmanlarının hesaplamalarına göre Avrupalıların Amerika’ya ayak basmasından sonra 16. yüzyılın sonlarına kadar devam eden katliâmlar, hastalık ve sürgünlerden sonra Güney ve Kuzey Amerika’da 50 milyon Kızılderili sistematik olarak bilinçli bir şekilde yok edilmiştir. Amerika Kızılderilileri,

dünyanın gelmi geçmi en büyük soykırımına kurban olmu tek millettir. Ünlü nüfus ve demografya uzmanları, Kristof Kolomb'dan önce Amerika kıtasında 30 milyona yakın Kızılderili'nin ya amakta oldu unu tahmin ediyorlar. Bugün ise Amerika Kıtasında ya ayan Kızılderililerin nüfusu 3 milyondan biraz fazladır.

Beyazların Amerika'ya ayak basmasından sonra yerli Kızılderililerin hayat tarzı tamamen da ıtılmı , bu sefer "Avrupalıla tırma" devri ve bu gaye için uygulanan tahribat, zorla "Hıristiyanla tırma" hareketleri ile katliâmların ikinci perdesi ba lamı tır. spanyollar'ın yaptıkları tahribatlar incelenirse, Yucatan'da (Yukatán) Kızılderili amanları Hıristiyanla -tırmak için Maya'lardan kalma bütün kitaplar yakılmı tır. Maya'ların gerçek tarihi ancak gizli kalma abide ve duvar yazıtlarından binbir güçlükle gün ı ına çıkarılabilmı tır.

1637 yılında, New England bölgesinde kendilerine boyun e meyen Kızılderililere topyekûn sava ilân eden i galci "Beyazlar", P e q u o t Kızılderilileri'ni ate te diri-diri yakarak ve çocukları kılıçtan geçirerek, bu soylu Kızılderili kabilesini son ferdine kadar tarihten sildiler. Amerika'yı kuran liderlerden Andrew Jackson Kızılderilileri "Vah i Kurt" sürülerine benzetirken, General Philip Sheridan ise "En iyi Kızılderili, ölü bir Kızılderili"dir, ekinde tarihe geçen sözüyle tutum ve davranı larını gizlemek lüzumunu bile hissetmemi tır. Bütün bu olanlara ve beyazların kar ı propagandalarına ra men, dünyada Kızılderili olmayan cemiyet ve milletler, katledilen Kızılderililerden bugün sa kalanlara büyük bir efkat, hürmet ve saygıyla yakla maktadır.

Özel topluma kampları olarak bilenen "Reservasyon"larda mahkûm hayatı ya ayan Kızılderililerin dinî hürriyetleri kısıtlı ve inandıkları amanizm gelene ini resmî olarak devam ettirmelerine izin verilmemektedir. Hükümet yetkilileri amanizm'in sadece toplantı ve gösterilerde "turistik" bir "komedi" olarak sahnelenmesine izin veriyor. Kızılderililerin kendilerini idare etme hakları ellerinden alınmı tır. Onlar, "sarho ", "tembel" ve "vergi vermeden ya ayan asalak ve ba ıbozuklar alayı" olarak gösterilmeye çalı ılmı tır. Bugün bile, Kızılderili olmayan Amerikalıların ço u, onbirlerce yıl bu toprakların sahibi olarak ya amı Kızılderililere aynı gözle bakmaktadır.

Yakıma Kızılderilileri'nin Büyük Reisi Veninock 1915 yılında hiç kimseden korkmadan görü lerini açıklarken unları söylemi tır: "Biz buraya Gök Tanrı tarafından yerle tirildik. Ben bu topraklara ne ba ka ülkelerden getirildim, ne de geldim. Ben buraya Gök Tanrı tarafından özel olarak gönderildi imi biliyorum." Amerika Kızılderilileri Kristof Kolomb'tan binlerce yıl önce bu topraklarda ya amı ve hala ya amaktadır. Kızılderililer Amerika'ya nereden gelmi lerse, mutlaka saha önceden geli mi ve ya anmı bir kültürün içinden gelmi lerdir. Sioux (Su) Kabilesinin Büyük Reisi Vine Deloria unları kaydediyor: "...E er Amerika'da Üniversiteler Kızılderililer tarafından kontrol ve idare edilmi olsaydı, bu gün Kızılderililerin Amerika Kıtasına nereden gelmi oldukları hiçbir üpheye yer vermeyecek ekilde gün ı ına çıkarılmı olurdu."¹

Amerika yerli Kızılderili amanları ile Sibiry'a da ya ayan Türk ve di er topluluklara mensup amanların giysileri, merasimlerde kullandıkları alet-edevat ve dinî merasimlerinin aynı olması yanında, iki kıtada de i ik co rafyalarda ya ayan insanların fizikî özelliklerinin de birbirine benzedi ini yapılan ba ımsız bilimsel ara tırmaların sonuçlarından ö reniyoruz: "Sibirya tundralarında yapılan kazılarda, kemikten yapılmı diki i neleri bulundu. Sibiry'a da ya ayan insanların, geyik boynuzlarından "mızrak atan" aletler geli tirmi oldukları tespit edildi. Bu mızrak atan aletlere bu gün Amerika kıtasında da rastlanmaktadır ve bunun adına Aztek dilinde "atl-atl (atıl-atıl) denilmektedir."²

¹ Betty Ballantine-Ian Ballantine, The Native Americans, Wisconsin 1993, s.28.

² Ibid, s.29.

Amerika Kızılderilileri'nin Sibiry'a'dan gelerek Bering Bo azı'nı geçmek suretiyle Kıta'ya yerle tiklerini ilk defa 1589 yılında Jesuit misyonerlerinden Jose de Acosta yazdı. Acosta, Asya'dan açlık ve savaşların yol açtığı göçle, Kuzey-Doğu Sibiry'a'ya do ru göç eden insanların kütleler halinde Bering Bo azı'ndan geçerek, Kristof Kolomb'dan binlerce yıl önce Amerika'ya geldiklerini belirtmiştir. Amerika'ya gelenlerin ilk defa Buzul Devri'nin sonuna do ru Amerika'ya ayak bastıklarını, yapılan arkeolojik kazılardan çıkan insan kemikleri de ispatlıyor. Sibiry'a'da bulunan insan kemikleri, Amerika'da bulunan insan kemiklerinden binlerce yıl daha eski olduğu anlaşılmaktadır.

Amerika'da bulunan insan kemikleri ile Sibiry'a'da kazılar sonunda elde edilen insan kemikleri üzerinde yapılan DNA testleri, Bering Bo azı'nın her iki yakasında bulunan insan kemiklerinin aynı ırka ait olduğunu ve bu insanların Amerika'ya 20 bin yıl önce geldiklerini ispat etmektedir.³

Alaska'nın Güneyi ve Bering Bo azı'nın Amerika Kıtasında kalan kısmında yaayan Yakutat Kızılderilileri, Asya'ya do ru "ehadet" parmağı eklinde uzanan dalar ("Aleut" adaları) üzerinde yaayan "Aleut" Kızılderililerini kendi dillerinde "Ana-ut"(Ana-Uç) olarak biliyor ve bu ekilde telaffuz ediyorlar.⁴

Eskimo, Aleut (Ana-ut) ve Na-Dene Kızılderili kabilelerinin yaadığı bölgelerde bulunan insan kemikleri üzerinde yapılan genetik incelemeler. Bu insanların Asya'dan 7500 yıl önce Amerika Kıtasına geçtiklerini ispat ediyor. Arizona Devlet Üniversitesinden Antropolog Christ Turner'in yaptığı son araştırmalarda elde ettiği bulgularda, Amerika yerli Kızılderililerinin di yapısı ile Asya'da Sibirya tundralarında yaayan insanların di yapısının aynı ve böylece Buzul Çağından sonra Asya'dan Kuzey Amerika kıtasına iki ayrı büyük göçün olduğu ortaya çıkmıştır.⁵

Dil bakımından benzerliğe gelince, bu insanların ayrı ayrı kıtalarda yaamalarına aynı dili konu tuklarını belirten Stanford Üniversitesinden Joseph Greenberg, 12 bin yıl önce Amerika'ya yapılan başka bir göç dalgası ile gelen Kızılderili olarak adlandırılan bu insanların daha sonra Güneye do ru göç ederek, bugünkü Orta ve Güney Amerika topraklarına geçtiklerini kaydediyor.⁶

Asya'dan Kuzey Amerika kıtasına Bering Bo azı geçit olarak kullanılması suretiyle geçitli zamanlarda büyük göç dalgalarının olduğu ispat eden bilim adamları "...yapılan araştırmalarda DNA analizleri, bu insanların di yapılarındaki ve bunun yanında konu tukları dilin birbirine çok benzemesi, bu insanların Asya Kıtasından Amerika'ya göç ettiklerini kanıtlamaktadır..." eklinde görüş belirtmişlerdir.⁷

Asya'dan göç ederek, Bering Bo azı'nı aarak Amerika Kıtası üzerinde devamlı olarak Güney'e do ru hareket eden Kızılderili kabileleri be(1585 0 TD0 Tc0 Tw(0T)TT5 1 Tf0.26960 TcTJ2(r se

tespit edilmi tir. Paiute (Paitu) ve Shoshone (a oni) Kızılderili Kabileleri, bugün Nevada Çölü'nde ya ayan eski Kızılderili Kabilelerinin geride kalan akrabalarıdır..."⁸

Aleutian (ana-ut) Adaları'ndan istifade ederek, Asya'dan Amerika Kıtasına geçen kabililer, tabiat artlarının zorlaması neticesinde gıdalarını denizden ve deniz ürünlerinden temin etmek mecburiyetinde kaldılar. Buna ba lı olarak bu bölgedeki kabilelerin giyim-ku amları da yine bölgeye has bir tarzda dabak edilmi deri elbiselerden ibaret olmu tur. Bu insanlar sı macaklarını ma aralar içinde hazırlamı ve yeni do an bebeklerini ise yine buradaki hayat artlarına göre belirli bir yoldan büyötmü ler. Zor tabiat artlarından dolayı burada ya ayan insanların ömrü kısa olmu tur.

Ölüm hadisesi ba verince, burada ya ayan Kızılderili kabilelerine mensup insanlar, di er Orta Asya kabilelerine mensup insanların yaptıkları gibi, insanüstü tabiat güçlerinin varlı na inanarak onlara tapınmaya ba ladılar. yi ruhlardan yardım temin etmek, kötü ruhlardan ve hastalıklardan korunmak için, kabilelerinin amanı'na ba vurdular ve boyunlarında "feti " ve gerdanlıklar ta imaya ba ladılar ve onların u runa inandılar.⁹

Amerika'da oldu u kadar dünyanın çe itli ülkelerinde ba ımsız çalı malarını ve ara tırmalarını sürdüren ve kesin delillerle görü lerini bir kaideye oturturan bilim adamları, Sibiry'a da ya ayan Türk topluluklarından Saka (Yakut)'ların sahip oldu u kültür ile Amerika yerli Kızılderili kültürü arasında büyük paralellik ve benzerlikler oldu unu belirtmektedir.

William Thalbitzer konu ile ilgili olarak yaptı ı çalı masında unları açıklamaktadır. "...Arktik bölgesinde ya ayan halkların bu günkü dilleri ne olursa olsun, Yakut Türkleri ile Chukchee (Çukçi), Samoyedler ve Lapp'ların sahip oldukları kültürün üphe götürmeyecek kadar bir birinin devamı oldu una inanıyorum..."¹⁰

Kuzey Amerika'da Eskimo ve di er Kızılderili kabileleri arasında önemli yeri ve mevkisi olan amanın aynı görevi yaptıkları görü ünü Mircea Eliade büyük bir güven içinde bilimsel kaynaklara dayanarak belirtmektedir.

Kuzey Amerika yerli Kızılderili ve Eskimo amalarının ruhanî bir güçle denizin ve yerin dibine seyahat etmeleri, Asya'nın kuzeyinde, Yakut (Saka) Türkleri'nin ruhanî yol göstericisi olan amaları ile aynı karakteri ve özelli i göstermektedir. Eskimo amanı ile Yakut (Saka) amanı'nın dini merasimlerle giyindi i elbise ve ellerinde ta ıdıkları "davul"ları arasında çok az farklılık vardır.¹¹

Edward William Nelson¹² bir Alaska amanı'nın kendisine öbür dünyaya gidip, orada iki gün nasıl dola tı mını ve orada gördüklerini köyüne dönerek kendi halkına anlatırken nasıl dirildi ini anlattı mını belirtmektedir. Alaska amanı, ruhlarla bulmak için öldü ünü, iki gün öbür dünyada gezdi ini, yürürken devamlı olarak a lama ve yas arkıları duydu unu, bu seslerin, ölenlerin arkasından yas tutanların çı lıkları oldu unu kaydetmektedir. Ölü olarak öbür dünyada gezen Alaska amanı, sonra bir köye varır. Burada iki gölge kendisini içeriye alır. Girdi i odanın ortasında bir ate yanmaktadır. amanın, ate in üzerindeki kazanda et pi mekte oldu unu görür. Fakat amanın, birilerinin devamlı olarak kendisini gözledi ini hissetti ini belirtir. Alaska amanı'nı odaya alan iki gölgenin ona kazanda pi en ete sakın dokunmaması gerekti ini tembihlediklerini söyler.

⁸Ibid., s.39.

⁹L.T. Jones, So Say the Indians, Texas 1970, s.9.

¹⁰ William Thalbitzer, "Cultic Games and Festivals in Greenland", Cognres International des Americanistes 1924, Göteberg 1925, s.226-65.

¹¹ Mircea Eliade, Shamanism, Archaic Fecniques of Ecstasy, Paris 1951, s.288.

¹² Edward William Nelson, "The Eskimo About Bering Strait" 18th Report of Bureau of American Ethnology, Washington DC, Pt 1.1896-97, Published 1899, s.433.

Eğer bir şaman öbür dünyada gördüğü herhangi bir ölü etine dokunursa bir daha ırlık dünyaya geri dönmesi onun için çok zor bir olaydır. Alaska şamanı bunu bildiğini ve ona göre davrandığını kaydeder. Alaska şamanı daha önce öbür dünyadaki seyahatine devam eder. şaman oradan yolu takip ederek kendi mezarına geri döner. Seyahate çıkan ruhu, tekrar fizikî bedenine girer ve şaman canlanır. Tekrar canlanan Alaska şamanı, kendi köyüne geri döndüğünde, bannından geçenleri köylülere anlatır.

Türk ve Kızılderili şamanlarının ortak özelliklerinden bahsederken Mircea Eliade bunları kaydetmektedir. "... Öbür dünyaya seyahat etmek, Arsa çıkmak, Cennete gitmek hadisesi, Türk-Tatar ve Kuzey Amerika şamanları arasında yaygın olan ortak bir özelliktir..."¹³

Geçmişte olduğu gibi şimdi de tarihî topraklarında yaşayan Saka (Yakut) Türkleri, asırlar boyudur hayvanlarla ilgili kültür zenginliği içinde köklü kültürlerini bugüne kadar yaşatmışlardır. Yakutlar'ın inançlarına göre kainat üç tabakadan ibarettir. Mavi Sema, Orta Dünya ve Yeraltı Alemi "Uçmak" olarak da tabir edilen Mavi Sema yedi veya bazen de dokuz katlı olarak anlatılmaktadır. Bu dokuz katlı semanın en üst mertebesine ise sadece çok mahir şamanlar varabilirler. Yakutlar'ın Karanlık Dünya diye adlandırdıkları yeraltı aleminde ise daha farklı yaratıkların yaşadığı sanılmaktadır. Yakutlar, yeraltı dünyasını tek gözlü, tek kollu, tek bacaklı, bazen iki bacaklı, sekiz bacaklı, iki kuyruklu atların bulunduğu bir mekân olarak tanımlamaktadırlar.¹⁴

Mekân de iştir ve yeraltı dünyasına olduğu gibi semanın çeşitli katlarına seyahat etmek, Yakut şamanları'nda olduğu gibi, Alaska'daki Kızılderili şamanları'nda da görülen ortak bir özelliktir. Baffinland'de yaşayan bir Alaska şamanı, kendisiniiple sıkıca bir yere bannadıktan sonra, ruh olarak bedeninden çıkıp seyahat etmeye bannadığını anlatır. Kendisine yardımcı olan bir ruh vasıtasıyla Ay'a gittiğini söyler. Ay'da ana kapısı Deniz Aygırının derisinden yapılmış bir yerden geçerek bir eve girdiğini ve orada birçok maceralardan sonra tekrar geriye döndüğünü belirtir. Baffinland'deki bu şaman'ın ruhu seyahatinden sonra tekrar bedenine girer ve şaman canlanır. Sonunda Alaska şamanı kendisini sıkıca saran iplerden kimsenin yardımı olmadan kurtulur ve seyahati boyunca bannadan geçenleri etrafında kendisini dinleyenlere anlatır.¹⁵

Kuzey Amerika Kızılderilileri kabileleri arasında şamanizm tamamen dinî ya da aygırı temsil eder. Kızılderili şamanları'nın toplum içinde ruhanilik ve üstünlük sıfatı vardır ve genel manasıyla "büyücü" ve "üfürükçü"lerden tamamen farklıdır. Kızılderili şamanları'nın yüksek derecede ruhanilik gücünün olmasına rağmen, hiçbir zaman toplumda dinî inançları kendi tekelinde toplama ve ruhanîliğinden dolayı toplumda bir baskı unsuru yaratma ve hükmetme eğilimi göstermez. Kızılderili şamanı, kendi kabilesinin sosyal yasalarına ve geleneklerine çok sıkı bannalı örnek bir insan olarak kabilesinde saygı ile anılır ve hürmet görür.

Kuzey Amerika Kızılderili şamanları'nın çok yüksek tabiat üstü gücü olduğu inandırılır. Kızılderili şamanı bu insanüstü gücünü, kendisinin mensup olduğu Kızılderili kabilesinin insanlarına her sahada yardım etmek için kullanır. Bir Kızılderili şamanı'nın kabiledede iki önemli görevi vardır, bunlardan birincisi hastalananları iyileştirmek, ikincisi ise içinde yaşadığı toplumun çıkarları ve yararına işler bannarmaktır.¹⁶

¹³ Mircea Eliade, op.cit., s.292.

¹⁴ N.S. Grokhov-Yuryung Uolan, Yakutskaya Skazka, Izvestiya Vostochno Sibirskogo Otdelo, Ruskogo Geograficheskogo obshchestva, t.XV, 1984, s.45a.

¹⁵ Franz Boas, "The Central Eskimo" 6th Report of the Bureau of American Ethnology, Washington D.C. 1884-58, Published 1888, s.598.

¹⁶ Willardz Park. Shamanism in Western America, Chicago, 1938, s.9.

Kuzey Amerika Kızılderili amaları, kendilerinin tabiatüstü büyük güce sahip olduklarına inanır ve bunu göstermekten geri kalmazlar. Kendilerinde mevcut oldu una inandıkları bir insanüstü gücü hiçbir zaman ba kalarına zarar vermek maksadıyla kullanmaktan devamlı olarak kaçınan Kızılderili amaları yaptıkları i ten daima emin olduklarına inanırlar.

Kuzey Amerika Kızılderili amaları, kendilerine getirilen veya tedavi etmek istedikleri hastaları bu hastalıklara sebep olan kötü ruhları defetmek için okudukları dualarla iyile tirmek yolunu seçerler. Apachi (Apaçi) Kızılderilileri'nin ulu amanı Amerikan antropologlarından Albert B. Reagan ile yaptı ı sohbetinde ona aynen unları söyler: “Benim beyaz karde im... Belki bana inanmayacaksın ama ben çok büyük bir güce sahibim. Ben hiçbir zaman ölmem. Beni kur unlasan bile o kur un bana isabet etmez... E er bıca ını çıkarıp benim gırtl a ma soksan, o bu taraftan girer, kafatasımı deler, o bir taraftan çıkar... Gücüm sonsuzdur. E er ben birisini gerçekten öldürmek istesem, ona sadece elimle dokunmam kâfidir. Gücüm sonsuzdur. Tanrı'nınkine e ittir...”¹⁷

Kuzey Amerika Kızılderili amaları'ndan herhangi birisi tedavisine ba lamadan önce, hastasını iyice yoklar. Sonra hastasını iyile tirmek için gereken i lemler ba lar. Sö üt a acından kesilmi , takriben 1.5 metre uzunlu undaki asasını hastanın ba mın üzerinde bir yere koyar. Kızılderili amanı, bu asasının ba ını de erli Kartal telekleri ile donatır. Bu “Kartal Tüylü” asa ilk gece hasta ile aynı yerde kalır. aman'ın hastanın yanında bıraktı ı bu asasına temiz olmayan eylerin dokunmasına asla izin verilmez. E er aman'ın bu asasına herhangi bir köpek dokunursa, o anda aman hasta olur.

aman hastanın evine ak am takriben 21.00'de gelir. aman kendisiyle beraber tercümanını da getirir. Bu tercüman, aman'ın mırıltı halinde söylediklerini hastanın sahibine açıklar. Bazen aman'ın yardımcısı sıfatıyla merasime i tirak eden ahıs, bir ilâhi söyleyerek kendisini hazır bulunanlara tanıtır. Bazı Kızılderili amaları iyile tirmek istedi i hastanın evine bazen kendisi ile birlikte bir tane de yardımcı Kadın aman getirir. Bu kadın bazen amanla birlikte, bazen de yalnız dans eder.

aman hastasının yanına ayak yalın ve beline kadar soyunuk olarak yakla ır ve alçak sesle ilâhiler mırıldanmaya ba lar. Hastanın oldu u odada, duvarın dibine sıralanmış olanlar, aman'ın yardımcısının direktifi ile aman'ın söylediklerini tekrar ederler. aman bu ilâhilerin hepsini irticalen söyler ve merasim bittikten sonra onların hiç birisini hatırlamaz. amalar bu sözlerin ilâhî gücünün oldu unu ve hastanın yanı ba ına yerle tirilen “Kartal Tüylü Asa” tarafından kendisine iletildi ini söyler.

Bir müddet sonra aman aya a kalkar ve evin ortasındaki ate in etrafında dönmeye ba lar. E er aman bu merasime kendisi ile bir tane de yardımcı Kadın aman getirmi se, o da aman'la beraber ate in etrafında döner. aman sonra tekrar yerine döner ve oturur. Piposunu yakar. Kendisi birkaç defa bu pipodan çektikten sonra, piposunu orada bulunanlara verir, onlar da bu pipodan pe pe e birer-iki er defa tütürürler. Bütün merasim boyunca ilâhilerin okunması devam eder.

E er hasta kendinde de ilse, o zaman hasta “Ruhunu kaybetti i” için hasta olmu demektir. O zaman Kızılderili aman'ı “trans” yani “Yayı” durumuna geçer. E er hastalı ın sebebi “ruhun kaybolması”ndan kaynaklanıyorsa, o zaman aman kendisine bu gücü veren asıl ilâhi “kaynak” ile temas kurar ve bu hastalı ın nasıl iyile tirilece inin yollarını görür. E er aman son derece güçlü ise, bu son tedavi safhasına te ebbüs eder.

¹⁷ Albert B. Reagan, “Notes on the Indians of the Fort Apache Region” American Museum of natural History, Anthropological Papers, XXXI Part: New York, 1930, s.391

aman'ın ruhu bedeninden çıkar ve hastalığın çaresini aramak için seyahat eder. aman'ın ruhu bir müddet sonra seyahatinden döner ve aman kendine gelir, orada bulunanlara olanları anlatır. aman seyahatinde gördükleri delillere dayanarak hastalığın sebebini anlatır ve çaresini söyler. E er aman bu seyahatinde bir kasırgaya rast gelmişse, bu hastalığa “kasırğa” sebep olmuş demektir. E er aman bu seyahatinde bir “çiçek” tarlası içinde gezmişse, hastalığın çaresi var, e er gezindiği tarlada çiçekler solmuşsa o zaman hastanın ölümü kaçınılmazdır, hastalığın çaresi yok demektir.

Çıktığı “ruhi” seyahatten geri dönen aman, kendisine tam manasıyla gelinceye kadar, devamlı olarak ilâhiler söylemeyi sürdürür.

E er hastalık, hastanın bedenine dışarıdan giren bir maddeden dolayı olmuşsa, aman hastadan kan alır. aman çoğu zaman bu kanı alma işlemi ya bir kemik parçası, yahut da söğütten yapılmış bir ağaç tüpü vasıtasıyla yapar. aman elindeki bir çingirayı kuvvetlice çalıp, tercümanı vasıtasıyla orada hazır bulunanları susturuncaya kadar.

aman'ın söylediği ilâhiler topluca tekrar edilir. aman hastadan kan alıp, onu bir deli gibi boğalttıktan sonra, merasimi devam ettirir. Yine piposundan birkaç defa çeker, ateşin etrafında dans edip dönmeye başlar. Tekrar kan alır. Bu kanı alma işlemi, aman'ın hastayı iyi yapacak asıl objeyi buluncaya kadar devam eder. Bu bazen bir kertenkele, bir böcek veya bir solucan olabilir. O objeyi bulan aman onu derhal bir çukura atar ve üzerini hemen toprakla kapatır. ilâhiler söyleyip piposunu içmeyi gece yarısına kadar devam ettirir. Orada bulunanlara yemek verilir. aman verilen yemekten yemez. Yere bu yemekten düşürülmemesine çok dikkat edilir. Artan yemek olursa, bir yere gömülür.

Güne doğmadan önce bu merasime son verilir. Merasim sona erdirilmeden, aman orada bulunanların hepsini yanan ateşin etrafında bir müddet dans ettirir. Bu dansa ve ilâhiler söylenmesine aman öncülük eder. aman sonra hastanın iyileştirilmesi için gereken şeyleri hastanın sahibine söyler. Boya ile hastanın vücuduna hangi ekillerin çizilmesi gerektiğini aman hasta sahiplerine bildirir ve hastanın evinden ayrılır.¹⁸

Yakut amanları'nda “Ana Hayvan” veya “Hayvan Ana” ve bu arada eski amanların ya ayan ruhu büyük rol oynar. “Hayvan Ana”, Yakut aman'ına görünmeyen bir ruh şeklinde yardım eder. Bu ruh kendini ölüm veya doğum anlarında gösterir. Yakut amanları'na yardım eden gizli ruh, “Hayvan Ana”, çoğu zaman tüyleri demirden bir kumaş şeklinde görünür. Tüyleri demirden olan bu koruyucu kumaş şeklindeki “Hayvan Ana” aman'ın sahip olduğu acağı bir dalında tünür.¹⁹

Ob-Uygurlar'dan olan Hanti ve Mansi'lerde, aman'ın mutlaka yedi tane yardımcı hayvanı olmalıdır. Hayvan şeklinde kendisini gösteren yardımcı ruhlar. aman'a çeşitli zorluklarda yardım ederler. Coğrafyanın değişmesi ile amana yardım eden bu hayvanların da türleri coğrafyaya bağlı olarak değişir.

amanlara yardım eden yedi yardımcı hayvan ruhu genellikle; Ayı, Geyik, Kurt, At, Yılan, Balık veya Kumaş şeklinde görünür. Kumaş şeklindeki ruhlar, Kuzeye doğru gidildikçe Kartal ve Baykuş şeklinde kendini gösterir. Sahillere yaklaştıkça, bu hayvanlar, aman'ın su altındaki seyahatine yardım eden çeşitli deniz hayvanları şeklinde görülürler.²⁰

Yakut amanları'nın, ruhî seyahat ve hastaları iyileştirmek için girişimleri uzağa ta kendisine yardım eden “Hayvan Ana” şeklindeki varlıklarla münasebetleri oldukça karmaşık görünür. Öbür dünyaya, yeraltı dünyasına ve denizlerin altındaki seyahatlerinde Yakut

¹⁸ Willard Z. Park, *obit.cit.*, s.52-55.

¹⁹ Anna Leena Siikala-Mihaly Hoppal, *Studies on Shamanism*, Budapest, 1992, s.8.

²⁰ *Ibid*, s.9.

aman'ına yardım eden ruhlar aman'la beraber seyahat ederler. aman'a seyahatinde yardım eden ruh, coğrafyaya bağlı olarak o yörenin bilinen bir hayvanı kılımlıdır.

Yakut aman'ı, kötü ruhlara karşı uyarı verirken onlarla, "Hayvan Ana"lardan birinin kılımlına girerek savaşır. Bu hayvanlar çoğunlukla geyik olmaktadır. Yardımcı ruhlar Yakut aman'ına öbür dünyaya yaptıkları seyahat ve mücadelesinde yardım eder.

Yakutistan'da Türk amanların yaptıkları dinî ayinlerde kullandıkları en önemli alet ellerinde çaldıkları "davul"dur. Yakut aman'ı, öbür dünyaya veya yeraltı dünyasına herhangi bir sebeple seyahat ederse, elinde çaldığı davulla kendisine yön tayin eder. Bazen aman'ın yardımcılığını yapan başka bir ahıs, aman'a yol göstermek için devamlı olarak davul çalar. Davulun sesini katip eden Yakut aman'ı öbür dünyadan veya yeraltı dünyasından yeniden ııkılı dünyaya geri döner. Davulun sesi kesilirse, aman öbür dünyadayken yolunu aırır ve yeraltında kalabilir.

Davul, Yakut aman'ının yeraltı dünyasında yaptığı seyahatinde ona yol gösterir. Yakut aman'ını öbür dünyaya seyahatinde elindeki davul, aman'ın bindiği "At", elindeki tokmağı ise "Kamçı"sıdır. aman'ın davulu, onun üzerine binerek yol aldığı ve bazen de gökyüzüne uçtuğunu sağlayan en önemli bir unsurdur.²¹

Yakut amanlarının öbür dünyaya ruhlarla konuşmak için gittikleri seyahatte kullandıkları davulun kasnağı ve elindeki tokmağı çok önemli bir unsur olarak görülür. aman'ın elindeki davulun etrafındaki çıkıntılarının sayısı, Yakut aman'ının gücünü ve "mertebesi"ni gösterir. aman'ın elindeki davulun kasnağı ve tokmağı, Yakut Türkleri'nce çok mukaddes bilinen "Hayat Aacı'nın dallarından yapılmıştır. Yakut aman'ının elindeki davulun kasnağına gerilen deri ise, aman'a yardım etmek amacıyla hayvan ekline girme "Ulu Ruhlar"ı temsil etmektedir. Yakut amanlarının kullandıkları davul-tokmaktan başka dikkati çeken en önemli unsurlardan biri de onların giydikleri elbise ve takındıkları bazı fetiş ve gerdanlıklardır. amanların giydikleri kıyafetler, Orta Asya, Kuzey Asya ve diğer bölgelerde birbirinden farklıdır.

Kuzey Amerika'da yaşayan Inuit amanları ile Kuzey-Batı Sibirya amanlarının kıyafetlerinde büyük benzerlikler görülür. Kuzey-Batı Sibirya amanları ile Nentsy (Samoyed) amanlarının giydikleri "bağ bezekleri" büyük benzerlikler gösterir. Kuzey Amerika'da Bering Boğazı civarında yaşayan Kızılderili kabileleri ile Orta Asya, Güney Sibirya ve Çingiz Asya amanlarının bağ bezemeleri arasında büyük paralellikler vardır.²²

Yakut amanlarının giydikleri elbiseler dabalı ve hasıl edilmiş deri veya dokuma kumaştan yapılmaktadır. aman elbisesinin üzerine çeşitli eklerde kesilmiş, demir, metal, kemik, bunlardan başka insan ve hayvan ruhunu temsil eden, kumaştan kesilmiş insan veya hayvan eklindeki figürler asılmıştır.

Yakut amanlarının sırtında, onların karanlık dünyaya yapmakta oldukları seyahatte yoluna ıık tutsun diye, metalden kesilmiş "ay" ve "güneş" eklinde parçalar dikilir. Metalden kesilmiş ay ve güneş eklindeki diskler, Yakut aman'ının elbisesinin sırtını süsler. Yakut aman'ının bağ bezeğine, elbisesinin kollarına dikilen tüyler ve bağ bezeğine ilave edilen geyik boynuzları, Yakut aman'ının kullandığı hayvan ruhlarının kaynağını belirler. Bu tüy ve boynuzlardan, Yakut aman'ının hangi hayvanların ruhundan yararlandığını öğrenmek ve anlamak mümkün olur.

Altay bölgesindeki amanların elbisesini "kartal" ve "baykuş" temalı Kuzey Sibirya'da ise, geyik boynuzu, Samoyed ve Ket'lerde ise, Ayı Tırnağı kullanılır.²³ Yakut amanları

²¹ Ibid, s.9.

²² Ibid, s.10.

²³ Ibid, s.10.

elbiselerine demir ve metallere bakarak çitli hayvan kemikleri de asmaktadır. Yakut amani'nin dini merasimlerde giydi i elbisesi bakarak bir kabileye verilemez veya satılamaz. amanın kullandı ı ve üzerinde sembollerini taşıdı ı yardımcı hayvanların ruhları, ancak o aman'ın mensup oldu u yöre ve kabileye aittir.

E er Yakut amanlarından birisi kendisine yardım eden ruhları serbest bırakmak istiyorsa, o zaman sırtındaki aman hırkasını çıkarır ve ormanda bir ağacın dalına asar. aman'a yardım eden ruhlar, kendi rızaları ve istekleri ile aman'ın elbisesinden ayrılır ve arzu ettikleri herhangi bir aman'ın merasim elbisesinde yer alırlar.

Kuzey Amerika Kızılderili kabilelerinden Achomawi (Açomavi) kabilesinde Kızılderili amani, yaptı ı merasimde bazen kendisini kaybeder ve trans durumuna girer. Trans durumunda kendisine yardım eden ruhlarla konu ur. Hastaya te hisini koymasında aman'a yardım eden "Ulu Ruh"tur.

Achomawi Kızılderili amani'nin iyile tirmek için sıraladı ı hastalar altı grupta toplanır.

1. Belli bir kaza sonucu yaralanan veya hastalananlar,
2. Bir yasa ı veya tabuyu bozdu u için ceza olarak hastalananlar,
3. Devlerin ve büyük canavarların sebep oldu u hastalıklar,
4. "Vücutta biriken pis kandan" dolayı hasta olanlar,
5. Bakarak bir aman tarafından zehirlenerek hasta olanlar,
6. Ruhunu kaybetti i için hasta olanlar.

aman bu hastalıklara tutulmuş olanlardan birini iyile tirmek için akşam hasta olan insanın evine gider. amanın tedavi seansı bu evde gelişmeye başlar. aman yere serilmiş bir kilim üzerine yatırılmış hastanın yanına diz çöker. Hastanın başını duvara çevirir. Achomawi amani yarı kapalı bir gözle devamlı olarak ilâhiler okuyup mırıldanmaya başlar. Sonra aman içinden gelen acı bir sesle yüksekten ilâhi okumayı sürdürür. amanın sesi giderek daha da yükselir ve gür çıkmaya başlar. Sonra tekrar sesi alçalır ve mırıltı halini alır. Merasimde hazır bulunanlar bu süre içinde hiç ses çıkarmazlar. aman henüz kendi gücünü aldığı "Ulu Ruh"la kontak kuramamıştır. Ulu Ruh belirli Ulu Dağ zirvelerinde, belki uzak gecelerde, belki de amanın çok yakınında bir yerdedir. aman söyledi i ilâhi ve dualarla "Ulu Ruh"u kendisine yardım etmesi için çağırmaktadır. aman bu duasını belki otuz defa tekrar eder aman aniden iki elini birbirine çarpar ve orada hazır bulunanların hepsi susar. Odayı bir ölüm sessizliği kaplar ve aman kendisine yardım etmek isteyen "Ulu Ruh"la konuşmaya başlar. Sanki sağır birisine söz anlatmaya çalışıyormuş gibi, aman çok yüksek bir sesle konuşur ve kelimeleri yutmadan düzgün bir şekilde söyler. Herkes amanın Ulu Ruhla ne konuştuğunu tam olarak anlar. Kısa ve öz cümlelerle konuşan amanın sözlerini yanındaki tercümanı kelimesine kelimesine tercüme eder. aman kendisi ile konuştuğu Ulu Ruhun söylediklerini tekrar ederek odada bulunanlara Ulu Ruhun ne söylediğini bildirir. aman gözlerini açar ve yardımcısından piposunu getirmesini ister. Puposundan birkaç kez çeker. Odada bulunanlar da tütünlerini yakar. Bu bazen saatler sürer ve bazı hallerde aman çaresini bulamaz ve hastayı tedaviden vazgeçer. Bazen amanın yardımcısı Ulu Ruh hastalığa bir çare bulamaz ve amana söylemez. Bu durumda hasta ya daha güçlü bir aman tarafından zehirlenmiş veya onlar korkmuşlardır. Hastalığın çaresi bulunduğundan sonra aman tedaviye başlar. aman hastadan kan alarak, hastalığı tedaviye çalışır. aman hastanın kan alınan yerinden bazen dişi ile bazı böcekler çıkarır, bu bazen bir demir tel, ipe, çivi veya siyah-beyaz ip olabilir. Achomawi Kızılderilileri'nden bazıları amanın bu objeleri hastanın kanından çıkardığını inanmadıklarını belirtir. amanın bunları ağzına önceden doldurduğunu ve hastayı iyi etmek için bu yola başvurduğunu kaydederler. aman, hastadan emip yere tükürdüğü kanın tamamen kirli kan olduğunu

söyler. Aman ilk emdiyi kanı avucuna tükürür ve hastalığın bu kanda olup olmadığını bakar. Kendisine yardım eden Ulu Ruhların çok yorulduklarını kaydeden Aman, “Çok susadılar, benden içecek bir şeyler istiyorlar. Kan içmek istiyorlar” der.²⁴

Achomawi Kızılderili amani'ndan farklı olarak, British Columbia'da yaayan Shushwap (Uvap) Kızılderili amani, bama özel balmı giydikten sonra, deliler gibi ilâhiler söyleyip dua etmeye balar. Soluk-solu a kalıncaya ve kan-ter içinde yoruluncaya kadar dans eder. Sonunda Aman kendisine yardım eden Ulu Ruh'la temas kurmayı balar. Sonra hastanın yanına uzanır ve hastanın a rıyan yerinden a zı ile kara kan emmeye balar. Aman sonra bir telek çıkarır, hastalığa sebep olan nesneyi ortadan yok etmek için a zında biriktirdi i hastanın kara kanını bu tele e do ru hızla tükürür.²⁵

British Colombia'da yaayan Thompson Kızılderilileri'nin amani maskesini taktıktan sonra, ulu babalarının takip etti i eski anenevi yolu takip ederek ölümler diyarına varır. E er orada hasta olan ahsın “hasta” ruhunu bulamazsa, Hıristiyanlığı kabul etmi olan Kızılderililerin mezarlığına gider, hastanın kaybolan ruhunu oralarda aramaya balar. Hasta olan ahsın ruhunu kurtarmak için, Aman mutlaka hayaletlerle mücadele etmek mecburiyetindedir. Aman tekrar yeryüzüne döndü ünde hastanın ruhunu kurtarmak için verdi i kavgada akıttı ı kanlara, hayalet ve devlerin kanına batmış olan elindeki esasını ve güzünü hastanın yanında bekleyenlere gösterir. Nootka Kızılderili kabilesinde Aman deniz ruhlarının çaldığı hastanın ruhunu getirmek için trans vaziyetinde okyanusa dalar ve oradan geriye tamamen ıslak elbiselerle gelir. Bazen Aman'ın burnundan kan açılır, bazı hallerde ise çalınmış ruhu kartal tele inde geri getirir.²⁶

Yuma Kızılderilileri'nde hasta bir kadın bir Aman tarafından tedavi oldu unda baminde geçenleri sonra etrafındakilere anlatır. Kadın bu merasim sırasında kendinden geçer. Ancak saatler sonra kendine gelir. Baminde geçenleri anlatırken, kendisinin yakın akrabalarından birisinin atının terkesine (arkasına) bindi ini görür. Onun atına bindi i bu akrabası yıllar önce ölmü tür. Kadınla birlikte birçok atlı vardır. Bu atlılar Yuma Kabilesinin oldu u köye do ru ko maktadır. Yuma kadını bunların arasından sa lı ında gördü ü birçok insanı tanır. Onların hepsi bu kadının yanına gelirler, sonra sanki bütün köy yanıyordu gibi kadın büyük bir dumanla kar ılır. Kadın kendisine gelir ve o anda yanında kendisini tedavi etmekte olan amani görür.²⁷

Kırgızlar'ın tarihi Manas Destanı'nda da Amanın, bir hastayı tedavi ederken yardım istedi i bazı hayvanların özelliğini ta rıyan destan kahramanlarının varlığını görüyoruz. Manas'ın 40 delisinden bazıları, Amanın hastasını iyile tirmek için yardımına bawurdu u bazı ulu ruhları ta rıyan hayvanların adları ile anılmaktadır. Manas, 40 delisine ad vererek onları tanıtırken, onların neler yapmaya kadir olduklarını da tek tek açıklar. Manas'ın 40 delisinden “Türsün” ve “Tailak” gece karanlı ında bile bir tilkinin izini sürece kadar mahir, “Kaman” ve “Yapur” ise, karanlık gecede bir kurdun izini gözden kaçırmayacak kadar büyük güce sahiptir. Manas Destanı'nda bu kısım öyle anlatılır:

“Tülkünün isin janilbas / Türsün, Tailak şütüm”

“Karanıda karsaktın isin janilbas / Kaman joipur şütüm...”

“Kırk çoronun en jamanı Tas Baimat”

²⁴ Jaime de Angulo, “La psicologie religieuse des Achumawi, IV Le chamanisme”, Antropos, XXIII, 1928, s.567-68.

²⁵ Franz Boas, “The shushwap”, Advancement of Science, Sixth Report on the North-Western Tribes of Canada 1980, Published 1891, s.95.

²⁶ James Teit, “The Thompson Indians of British Columbia”, American Museum of Natural History, II. New York, 1900, s.363.

²⁷ Philip Drucer, The Northern and Central Nootkan Tribes, 1951, s.144.

“Susaganda sen tü ũ kalıb çai kainat...”

Manas’ın 40 yi idinden bazıları, amanizm gelene ine ba lı olarak ve gizli ruhlarla ba ve köprü yaratan hayvanların isimleri ile anılmaktadır. Bu hayvanlar do rudan do ruya amanizm’de adı çok geçen hayvanlardandır. Manas’ın 40 yi idinden bazılarının adları, “Kurt, Yaban Domuzu, Altın Kartal” olarak anılmaktadır. Manas’ın tek ba ina bir amanda olması gereken bütün unsurların var olması, onun Ulu bir aman oldu unu ortaya koymaktadır. Manas’ın üstünlü ünü Er Kökçö ile gökte yaptı ı dövü te galip gelmesinde görürüz. Aynı zamanda Manas, Er Kökçö’nün atının belini, kurbanlık bir atın beli gibi kırar. Bunun yanında Manas’ın öldükten sonra defalarca dirilmesi, onun aman olarak gücünü ortaya koymaktadır. Di er taraftan Manas’a bazı hayvanların yardım etmesi, amanizm gelene ine ba lı olarak, onun hayvanlar aleminde ya ayan varlıkların ruhları ile yakından kurmu oldu u ili kiyi gösterir. Buna misal olarak, Manas’a yardım eden güçlü canavar, “Ayidaar”ı göstermek mümkündür.

Bunun yanında Manas’ın 40 delisinden Almambet, hareketleriyle bir aman oldu unu açıkça ortaya koymaktadır. Manas Destanı’nda Almambet öyle tarif ediliyor:

“Jölönüs sarı Almam Bet” ...”Tepelerden a ũ ÷ uçan Almam Bet”

“Kök yal töbö Almam Bet” ...”Boz yeleli Kurt Almam Bet”

Manas Destanı’ndaki di er amanist unsurlardan biri de Almambet’in gökyüzünde havanın durumunu ayarlayan aman olarak resmedilmesidir. Almambet dü manı Çubak ile kar ıla tı nda çok sinirlenir. Irçı Sagumbay Almambet’in durumunun de i mesini Manas Destanının akı ı içinde öyle tarifler:

“...Almambet kendisini sıkı, yüzü tamamen de i ti. Bo azında derin bir çı lık kilitlenmi ti. Burun delikleri soluyarak geni ledi, gözleri ölü gözü gibi çukurlarında kayboldu. A zından duman fı kırmaya, gözlerinden kıvılcımlar saçmaya ba ladı, bıyıkları buz gibi sertle ti. Yerinde süratle sekmeye ve bu arada gökyüzünde havanın durumu süratli homurtularla de i meye ba ladı. Gökyüzüne kara bulutlar yayıldı. Almambet, gökyüzünün alevlerine kar ı bir dev gibi irile ti. Daha sonra fırtına kendisini kar–boranı ekinde yeryüzüne bo altmaya ba ladı. Almambet’in gözleri irile ti. Gündo an tarafından kopan gök gürültülü bir fırtına ortalı ı bir birine kattı. Boran homurdanarak esmeye ba ladı...”²⁸

Tarihte kayıtlara geçmi ve adı bilinen ilk aman, Sümerler’in Destan kahramanı Gılgamı ’tır. Orta Asya Türk, Sibirya, Yakut, Altay ve Tuva amanlarında oldu u gibi, Amerika Yerli Kızılderili amanlarının en önemli aracı “davul” ve “tokmak”tır. Yine tarihte bilinen en eski “davul” ve “tokmak” Sümerler’in zamanında “her eyi bilmesi” ile tanınan aman Gılgamı tarafından kullanılmı tır. Tarihte bilinen en eski yazılı Sümer tabletlerinde, Inanna tarafından Fırat Nehri’nin kenarında yeti en “Kutsal” bir a açtan yapılmı “Davul” (Pukku) ve “Tokmak” (Mikku) Gılgamı ’a en erefli bir hediye olarak verilmi tir. “...Gılgamı ve ona zorlu mücadelesinde yardım eden Ereçli’ler birlikte a acı kestiler ve bu a acı kendisine taht ve divan yaptırmak isteyen Ianna’ya getirdiler. Ianna, Gılgamı ’ın bu kahramanlı na kar ılık, bu a açtan bir tane “Pukku” (Davul) ve bir tane de “Mikku” (Tokmak) yaptı ve bunları Gılgamı ’a hediye etti...”²⁹

Sibirya amanizmi’nin en canlı bir ekilde ya adı ı ve ya atıldı ı (Yakutistan) Saka Eli’nde amanların dinî ve mevsimlik ayinlerde kullandıkları “Davul” ve “Tokmak” Sümerler’in amanı Gılgamı ’ın kullandı ı davul ve tokmakla aynı paralelli i göstermektedir. Sümerler’de ve Sakalar’da amanların kullandıkları davul ve tokma ın kullanıldı ı yer ve maksat aynıdır. Gerek Sümer amanları ve gerekse Saka Eli amanları, “karanlık” dünyaya

²⁸ Manas Vol. II, Frunze, 1958, s.148.

²⁹ Samuel Noah Kramer, The Sumerians, Chicago, 1963, s.1970.

ruhlarla görüşmek için yaptıkları seyahatte, davul ve tokmak amanlara “rehberlik” eder.

Eğer davulun sesi kesilirse, aman, karanlık dünyada kalır ve yolunu bulup yeniden “ııır”.005 nd5.6(hb(k)489 i T(y)5ü

- aman daha sonra kaybolur ve yeraltı alemine göç eder.
- aman, at yıkları yeti tirilen bölgelerde at, geyik beslenen bölgelerde geyik ve sı ır beslenen bölgelerde ise “Bo a” kılı ına girerek mücadele verir.
- Masallarımızda görünen “göklere uçma”, yeraltı ve karanlık dünyaya gidip–gelme, tipik aman unsurlarıdır.³²

Bir zamanlar Tsistsistas (Cheyenne)–Çayan Kızılderili devri öncesinde, Algonquians Kızılderilileri ile aynı kültürü paylaşan Kuzey Sibirya ve Sakalar’ın amanları ile Cheyenne (Çayan) amanlarının ortak özellikleri üzerinde yapılan ara tırmada a a ıda belirtildi i gibi paralellikler gösteren bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu mukayeseli kar ıla tırmada, benzer olan durumlar “var”, benzer olmayan durumlar “yok” ekinde gösterilmi tir:

	<i>Sibirya</i>	<i>Cheyenne</i>
– Kâinatın birden fazla mertebesi vardır	Var	Var
– Her mertebenin kendine ait ruhları var	Var	Var
– Yerin derinli i ve merkezi vardır	Var	Var
– Yerin ruhları hayvanları korur	Var	Var
– Hayvanların ruhları yeraltında ya ar	Var	Var
– Hayat A acı	Var	Var
– Gökkubbe dünyanın üzerine atılmı örtüdür	Var	Yok
– Gökkubbe aynı zamanda bir kazandır	Var	Var
– Zühre Yıldızı Semanın kazı ıdır	Var	Yok
– Gökyüzünün birçok bögesi vardır	Var	Var
– Gök Tanrı semanın en üstünde oturur	Var	Var
– Gök Tanrı kainatı yaratandır.	Var	Var
– Kâinatın yaratılı ı amanist bir olaydır	Var	Var
– Kâinatın dört kö esinde dört bekçi vardır	Yok	Var
– Birinci Semadan sonra, ikinci Sema vardır	Var	Var
– Yerin merkezine Mukaddes Da dan giri vardır	Var	Var
– Dünyanın ruhuna ba ı lanan seremoni	Var	Var
– Seremonide hayvan kılı ına giren insanlar	Var	Var
– Merasimde meydanın ortasına dikilen direk Gök Tanrının birli ini sembolize eder	Var	Var
– Baharda tabiatın canlanması ile ilgili merasim	Var	Var

³² Anne Leana Siikala–Mihaly Hoppal, op.cit., s.159–160.

– Da da bulunan mukaddes merasim yeri	Var	Var
– Günahlardan arınmak için terleme ota 1	Yok	Var
– Dünyanın bir ku tarafından kurtarıldı na dair inanç	Var	Var
– Dünyayı sulardan kurtaran Mamut	Var	Yok
– Dev yılanlar	Var	Var
– Gök Tanrı'ya adak olarak sunulan kurbanlar	Var	Var
– Gök Tanrı'ya adak olarak sunulan beyaz hayvan	Var	Var
– Aracı ruhların korudu u Kozmik düzen	Var	Var
– Dünyanın semaya açılan kapısı “Yıldızlar”	Var	Yok
– Ölmü yakın akraba ve geçmi lerimiz, “Yıldız”	Var	Var
– Yeryüzündeki hareketleri yönlendiren “Yıldız”	Var	Var
– “Yedi” sayısına verilen de er	Var	Var
– “Dört” sayısına verilen de er	Var	Var
– Mevsim de i mesine sebep olan gökteki ruhlar	Var	Var
– Hayvanları koruyan gizli ruhlar	Var	Var
– Hayvanlara hürmet gerektir	Var	Var
– Hayvanların kendileri kurban olmaya hazırdır	Var	Var
– Yeryüzündeki erkek ruh	Var	Var
– Yeryüzündeki di i ruh	Var	Var
– De i ik bölgelere bakan görevli ruhlar	Var	Yok
– Belirli yerlere bakmakla görevli ruhlar	Var	Yok
– Belirli koruyucu ruhlara yardım eden canlılar	Var	Var
– Ruhun yeniden ba ka birinde canlanması	Var	Var
– Birden fazla ruha sahip olmak	Var	Var
– Hayvan ve insanlar için özel ruhlar	Var	Var
– Ruhlar hiçbir zaman tamamen yok edilemez	Var	Var
– Ruhlar ba ka birine transfer edilebilir	Var	Var
– Atalardan miras yolu ile geçen ruhlar	Var	Var
– Ruhun bedenden ayrılmasıyla gelen ölüm	Var	Var
– Bunun hayvanlar ve insanlar için do ru olması	Var	Var
– Ölüm olayının bir kısmında ruh seyahat eder	Var	Var

– İnsan iskeletindeki kemikler tamamen yok oluncaya kadar ruhun bir kısmı cesetle kalır	Var	Var
– İnsan ve hayvan vücutları ruhu geçici tutar	Var	Var
– Ölümü bir canlının ruhunu herhangi bir fetiche veya figürde toplamak	Var	Var
– Hayvan kemiklerine hürmet konusunda özel kural	Var	Var
– Hayvan cesetlerinin gömülmesi	Var	Var
– Hayvanların yeniden canlanmasına ruhlara bekçilik etmekle görevli olanların mani olması	Var	Var
– İnsan ruhu yeniden canlanmayı reddedebilir	Var	Var
– Ruhlar, düncenin hızı ile hareket ederler	Var	Var
– Her şeyin kendisine has bir sesi vardır	Var	Var
– Ağaç ve bitkilerin de ruhları vardır	Var	Var
– İnsan gruplarının olduğu gibi hayvanların da kendilerine ait bölgeleri vardır	Var	Var
– Hayvanlar hürmet edilmesi gereken varlıklardır	Var	Var
– Avlanmak, av hayvanları ve ruhlar aleminin bekçileri tarafından düzenlenen dini merasimdir	Var	Var
– Hayvanlara iken kence edenler, koruyucu ruhlar tarafından cezalandırılır	Var	Var
– Bazı insanlar hayvan neslinden türemiştir	Var	Var
– Ayı, yeraltı dünyasıyla yakından ilgilidir	Var	Var
– Ayı ilâhi bir avcıdır	Var	Yok
– Uzakla tırma merasimi	Var	Var
– Ayıyı uzakla tırma merasimi	Var	Yok
– Kartal, yukarı semanın kutsal kuşudur	Var	Var
– Turna, yukarı semanın kutsal kuşudur	Var	Var
– Saksak, yukarı semanın kutsal kuşudur	Var	Var
– Kuş, yukarı semanın kutsal kuşudur	Var	Yok
– Hayvanlar öldükten sonra insan kılına girer	Var	Var
– Kurt, hayvanlar aleminin en ustasıdır, ona özet olarak hürmet etmek gerekir	Var	Var
– Özel nedenlerle ruhların beslenmesi gerekir	Var	Var

– Birisinin ruhunun dikkatli olarak ayrılması	Yok	Var
– Birisinin ruhunun aman tarafından ayrılması	Var	Var
– Her ahsın koruyucu bir perisi vardır	Var	Var
– Her amanın koruyucu mele i vardır	Var	Var
– aman atasından kalan koruyucu periye sahiptir	Var	Yok
– aman insanüstü gösteriler yapar	Var	Var
– Bir aman ruhlar tarafından seçilir	Var	Var
– aman, bir ruhu aradı ı gibi, ba ka bir ruh tarafından da aranabilir	Var	Var
– Ruhlar amanı seçece i zaman, o ya adı ı çevresinden ayrılır ve “halvete” çekilir	Var	Var
– aman görevini yaparken ruhlarla gezer	Var	Var
– amanın gücüne ulu ruhlar karar verir	Var	Var
– Ruh, dü üncelerini insanlara açıklamak için amanın kullandı ı kelimeleri ve dili kullanır	Var	Var
– amanı ilk önce kutsal ruhlar e itir	Var	Var
– amanı, sonra tecrübeli aman e itir	Var	Var
– amanın kullandı ı e ya ve takıları parlaktır	Var	Var
– amanın e yalarını ba kaları kullanamaz	Var	Var
– aman öldükten sonra onun e yaları gömülür	Var	Var
– aman maske kullanır	Var	Yok
– aman yüzünü boyar	Yok	Var
– aman beline kemer ba lar	Var	Var
– aman eldiven ve çizme giyer	Var	Yok
– aman ba ına süslü ba lık giyer	Var	Yok
– amanın davulu vardır	Var	Var
– amanın elinde çingirak vardır	Var	
– aman, Kartal, Saksa an, Turna tele i kullanır	Var	Var
– Gökyüzünde uçan amanlar vardır	Var	Var
– amanlar yıldızları okurlar	Var	Var
– Yeryüzünde görev yapan amanlar var	Var	Var
– Bazı amanların renkli ku akları var	Var	Var

– amanların yardımcıları bazen maske takarlar	Var	Var
– Kutsal çark (Oxem)	Var	Var
– Hayvan figürleri	Var	Var
– amanın yapma bebekleri vardır	Var	Var
– aman kainatta her yeri temsil eder	Var	Var
– amanlar gizli bir dille konu urlar	Var	Var
– amanlar gizli bir grup olu turarlar	Yok	Var
– Birbirine zıt amanlar vardır	Var	Var
– amanlar uzak mesafeden istedi ini öldürürler	Var	Var
– amanlar bölgelerini perileriyle korurlar	Var	Var
– amanlar ölümlerin ruhunu öbür dünyaya götürür	Var	Yok
– amanlar birini diriltmek için ruh getirir	Var	Yok
– amanlar kendileri de dahil ölümü kontrol eder	Var	Var
– amanlar dini merasimleri yönetir	Var	Var
– amanlar derde deva ararlar	Yok	Var
– amanların mukaddes dire i vardır	Var	Var
– Dini merasimde mabedin ortasında a aç vardır	Var	Var
– A açta, yedi tane çentik bulunur	Var	Var
– A aç, Dünya a acı olarak bilinir	Var	Var ³³

Amerika Yerli Kızılderili kabilelerinden Algonquians Kızılderilileri tarafından atılan Tsistsistas (Cheyenne), Çayan Kızılderili kültürünün asıl ana kolu 12 bin yıl önce Arktik bölgesinde kök atmıştır. Amanizm kültürünün Amerika'daki Kızılderili kabilelerinden Algonquian kabilesine taayan gruplar, Sibirya'nın kuzeyinde yaayan insanların en yakın akrabalarıdır. Tsistsistas Kabilesinin her yıl yaptığı "Massaum" merasimleri, bu Kızılderili kabilesine, Avrupa'dan gelerek Amerika'ya i gal edenlerden de il, onların Kuzey Sibirya'da yaayan akrabalarından hatıra kalmıdır. "...Kuzey Sibirya ve Amerika'daki Kızılderili kabileleri arasında hala yaayan bu kültür mirası, iki kıtanın her iki yakasında asırlar boyu devam eden materyalist medeniyet yolunu seçenlerin gayreti ile belirli bir müddet için kesintiye u ramıştır. Tsistsistas Kızılderilileri'nin dünya ve kainatı tarif edileri, di er Kızılderili kabilelerinden Yuroks, Evenks, Yukagir, Orichis'lerin külür anlayı ile paralellik gösteren Kuzey Sibirya aman kültürünün, ikibin nesil sonra bize kalan kısmıdır. Avrupa'dan gelenlerin Amerika'ya istilası olmasaydı, bu kültür bu kadar derinden tahrip edilmezdi."³⁴

³³ Karl II. Sehlesier, The Wolves of the Heaven, Oklahoma, 1987, s.46-49.

³⁴ Ibid, s.189.